

LA CIUTAT ROMANA DE *BAETULO* I EL SEU TERRITORI

DOTZE ANYS D'INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES (1990-2002)

MONTSERRAT COMAS I SOLÀ I PEPITA PADRÓS I MARTÍ

En el període comprès entre el 1990 i el 2002, s'han realitzat a Badalona un total de 53 intervencions arqueològiques, de les quals 41 han donat resultats positius. A més, s'ha fet el seguiment de més de 40 actuacions, la majoria obres menors o instal·lació/substitució de serveis, en les quals no s'han localitzat nivells arqueològics.

El bloc més important i voluminós és el de les intervencions arqueològiques relacionades amb la sol·licitud de llicències d'obres, ja que, atesa la declaració BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional) en favor de l'àrea de la ciutat romana de *Baetulo*, és requisit indispensable per a la concessió d'aquestes llicències d'obres, un informe previ del Departament d'Arqueologia del Museu i l'informe favorable de la Comissió de Patrimoni de la Generalitat. Això implica la necessitat de realitzar una prospecció arqueològica i, en cas d'aparèixer nivells romans, és imprescindible l'excavació de la zona afectada per la llicència amb la posterior elaboració d'un informe, per tal de poder modificar el projecte i que les obres no afectin les restes i nivells romans del subsòl. També es realitzen intervencions arqueològiques a sol·licitud dels promotors, per tal que els projectes constructius s'adeqüin a les restes arqueològiques, abans de sol·licitar la llicència d'obres.

Un altre tipus d'actuació han estat les intervencions arqueològiques programades, que són aquelles que es porten a terme en determinats punts de la ciutat, per tal de poder adequar museogràficament un determinat sector, o bé per tal de comprovar o aprofundir en el coneixement de la Badalona romana. En aquest sentit, al llarg dels primers anys noranta s'han fet campanyes d'excavació al subsòl de la plaça de Font i Cussó, relacionades amb la pròpia construcció de la plaça i el bloc d'habitatges annex, i a partir de mitjan anys noranta, les intervencions s'han centrat en la finalització dels treballs arqueològics, per tal de poder iniciar el projecte d'adequació museogràfica d'aquest subsòl. També s'ha actuat en la casa romana del carrer de Lladó, amb tasques d'excavació i restauració.

La major part de totes aquestes intervencions s'han realitzat, com hem dit, en l'àrea de la ciutat romana de *Baetulo*, que es troba situada a l'actual barri del Dalt de la Vila, en el casc antic de la ciutat. Hi ha hagut poques intervencions a la resta del municipi, en el que hauria estat el *territorium* de la ciutat romana. Això és degut al fet que en el casc antic de Badalona hi ha hagut una escassa activitat constructiva, que tot just s'ha iniciat en els darrers anys, i en canvi, a la resta del

municipi, hi hagué un important i descontrolat creixement urbanístic al llarg dels anys cinquanta i seixanta, fet que comportà que la pràctica totalitat del sòl urbà de la ciutat quedés edificat, amb la pèrdua del patrimoni arqueològic que hi pogués existir.

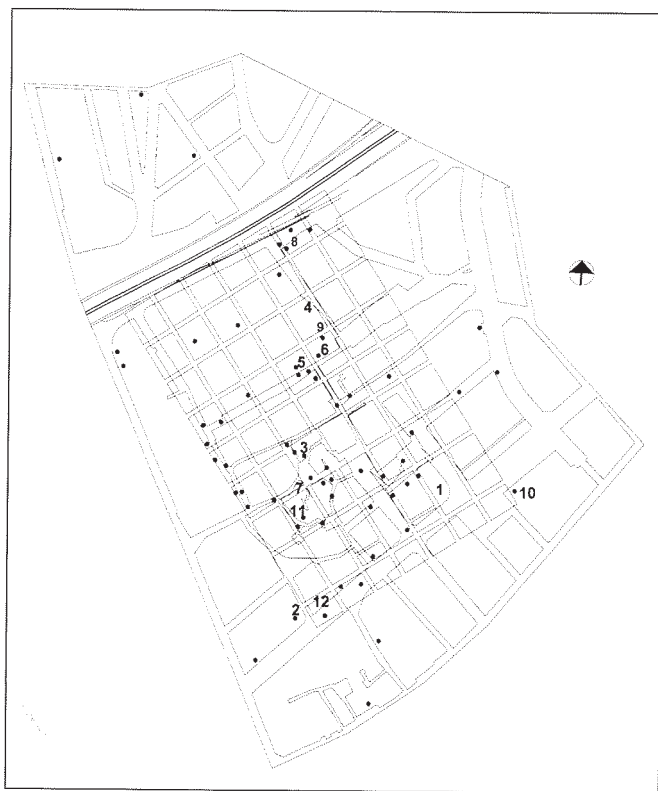

Fig 1. Plànol amb la situació de les intervencions arqueològiques realitzades a la ciutat romana. Dibuix: Antoni Fonollà.

De les diverses intervencions arqueològiques realitzades en l'actual terme de Badalona durant el període 1990-2002, tan sols presentarem un breu resum dels treballs realitzats en setze punts, en alguns dels quals s'han portat a terme diverses campanyes d'excavació (fig. 1). Els resultats obtinguts han proporcionat noves dades que complementen o modifiquen els aspectes bàsics de la ciutat romana de *Baetulo* i el seu territori, i que han permès millorar de forma substancial el coneixement de la ciutat, tant en el seu desenvolupament urbanístic –trama urbana, arquitectura privada i edíficia pública– com en la seva trajectòria històrica.

INTERVENCIONS A LA CIUTAT:

1. Plaça de Joaquim Font i Cussó. Anys 1990-91 i 1995-2002

En el marc del projecte d'investigació «La ciutat romana de *Baetulo* i el seu territori», el 1990 es varen reiniciar les intervencions arqueològiques en el subsòl de la plaça de Font i Cussó, en la zona propera al fòrum de la ciutat romana. Els treballs que cada any s'hi porten a terme estan realitzats pel Departament d'Arqueologia del Museu de Badalona i a partir del 1996, conjuntament amb la Universitat de Barcelona, a través d'un conveni de col·laboració subscrit per ambdues institucions. S'ha comptat també amb subvencions del Servei d'Arqueologia. Els treballs s'han realitzat en tres *insulae* delimitades pel *decumanus maximus*, el *cardo maximus* i un *cardo minor*. Quant a l'estructura viària, s'ha actuat en els dos *cardines*, concretament en els col·lectors d'ambdós carrers. En el *cardo maximus* s'ha localitzat un altre tram de la claveguera ja documentada en excavacions dels anys setanta i vuitanta, concretament un tram de 15 m de llargada, amb un fort pendent –més del 25%–, que en alguns casos se salva mitjançant un esglaonat de les lloses que formen la seva base.

Quant a la coberta, feta amb grans lloses de pedra sense desbastar, s'han localitzat dues esteles funeràries amb inscripció ibèrica que havien estat reutilitzades per tapar la claveguera. La inscripció de l'estela 1 consta de dues línies de text sense delimitació del camp epigràfic i sense línies de pauta. S'hi llegeix: *mlbebiur armi*. L'estela 2, amb les mateixes característiques que l'anterior, té una inscripció en quatre línies de text: *bantuinmi mlbebiur ebanen* i a més està decorada amb cinc llances verticals. Ens trobem davant de les esteles d'un pare i el seu fill, fet que de moment constitueix un *unicum* en l'epigrafia ibèrica. Quant a la cronologia, hem proposat la segona meitat del segle II o el primer quart del segle I a.C. com a datació per a aquestes peces.

Fig 2. Façana de l'edifici romà de *tabernae* que obre al *decumanus maximus*. Museu de Badalona. Fotografia: A. Cartagena.

Pel que fa al *cardo minor*, també presenta una claveguera amb fort pendent i a més, en la cruïlla amb el *decumanus* màxim, es documenta un petit tram de col·lector que recolliria les aigües d'aquest carrer en la seva confluència amb el *cardo*. Hem de recordar que fins al present a *Baetulo* tan sols s'han localitzat col·lectors en els *cardines* i no en els *decumani* (fig. 2).

Les actuacions a les *insulae* s'han centrat en les dues situades al sud del *decumanus maximus*. S'hi, han documentat diversos àmbits, possiblement destinats a habitatges, amb unes cronologies d'ocupació que abracen el segle I d.C., amb abandonaments i reutilitzacions a partir del segle II, i amb una fase d'ocupació tardana, datable a partir del segle IV i fins al segle VI, en la qual, a més de la reutilització dels antics habitatges, també es va produir la inutilització de part del *cardo minor*, ocupat per nous àmbits. A destacar la troballa de dos enterraments tardans, un en àmfora i un altre en *cupa* aprofitant unes estructures anteriors. Finalment, s'ha iniciat l'excavació dels nivells d'ús de l'edifici de *tabernae* situat a l'*insula* al nord del *decumanus* màxim, treballs que de moment confirmen les cronologies que en campanyes anteriors s'havien apuntat per als seus inicis. Ens referim a la datació de la construcció de l'edifici, que es pot situar en l'últim quart del segle I a.C. D'altra banda, els nivells de regularització i preparació del terreny van donar una datació de mitjan segle I a.C.

2. Via Augusta, núm. 9 (Hospital Municipal). Any 1990

Es tracta de la tercera fase de les obres d'ampliació de l'Hospital Municipal, amb una intervenció arqueològica a càrrec del Departament d'Arqueologia del Museu de Badalona, consistent en la realització de diversos sondeigs. Els nivells romans es documentaren a més de quatre metres de fondària respecte del nivell d'ús actual, coberts per un únic estrat de

sorres, producte de les rierades de l'actual avinguda de Martí Pujol. Es localitzà una seqüència estratigràfica que anava des d'època tardoromana, concretament dels segles IV-V d.C., fins a nivells del segle I d.C. que amortitzaven diversos paviments que no es tocaren.

Davant la importància de les restes arqueològiques documentades en els sondeigs realitzats en les tres fases d'actuació, es plantejà la necessitat de conservar-les visibles. Però alhora, i davant la ingent quantitat d'intervencions arqueològiques que en aquells moments es produïen a la ciutat, es valorà la creació d'una nova figura: les zones de reserva arqueològica. En aquest sentit, s'excavaren els punts d'ubicació de la fonamentació de la nova edificació i es construí un forjat en tota la zona objecte de remodelatge i nova construcció, que deixava lliure i practicable el subsòl en una extensió de més de 1.400 m², per tal de poder realitzar-hi la intervenció arqueològica quan es cregués oportú.

3. Plaça de la Constitució, 5. Any 1990

Va ser una intervenció arqueològica realitzada en funció d'una sol·licitud de llicència d'obres i portada a terme pel departament d'Arqueologia del Museu de Badalona. Hi va aparèixer una tomba de tipus antropomorf orientada al nord-est, amb la coberta formada per quatre lloses planes i pedres més petites que reomplien els forats. La coberta descansava directament sobre la terra i la fossa estava tallada en la terra verge. L'estat de conservació dels ossos era bo excepte els peus. El cap estava girat a l'esquerra i els braços i cames estaven estirats i paral·lels, i no presentava cap tipus d'aixovar.

La tipologia d'aquesta tomba indica que es tracta d'un enterament d'època altmedieval datable en els segles X-XI que,

sens dubte, s'ha de posar en relació amb altres tombes del mateix tipus antropomorf aparegudes en la plaça de la Constitució (antiga Sagrera de l'església de Santa Maria) en les excavacions portades a terme els anys 1983 i 1986. Quant a les restes romanes aparegudes, estan molt malmeses per antigues anivellacions del terreny, i es poden datar en el segle I d.C.

4. Carrer de Sant Felip i de Rosés, núms. 35-37 (Can Guixeres). Anys 1990 i 2001

Es tracta de dues intervencions arqueològiques realitzades a petició dels promotors i portades a terme pel Departament d'Arqueologia del Museu de Badalona, la primera, i en col·laboració amb l'empresa Codex-Arqueologia i Patrimoni, la segona. En la primera campanya es varen realitzar diversos sondeigs amb aparició de nivells del segle I a.C. i algunes estructures, força malmeses, entre les quals destaquen un paviment de terra i un mur, amb una sola filada de pedres conservada, que porta una direcció nord-oest/sud-est. Ambdós elements es varen datar a finals del segle I, inicis del II d.C.

La segona campanya, efectuada l'any 2001, va consistir en l'obertura de 27 rases de llargada variable, realitzades de forma mecànica en els punts on l'anterior campanya havia donat resultats negatius i de forma manual en els altres llocs, per tal de poder-ne extreure el màxim d'informació possible.

Els resultats que es desprenen dels treballs efectuats, permeten concloure que les estructures romanes aparegudes no es documenten en una zona concreta sinó que es troben repartides per tot el solar. En alguns casos estan força arrasades (restes de parets i paviments molt malmesos), però en d'altres sembla que el seu estat de conservació és millor.

5. Carrer de Lladó, 45-53. Casa romana 1. Anys 1991-96

Les intervencions realitzades han estat sempre en funció de les obres de construcció d'un edifici d'habitatges, que va deixar la planta baixa lliure i visitable. D'altra banda, també es va portar a terme el projecte de consolidació i restauració de les estructures de la *domus*. Els diversos treballs van ser assumits conjuntament pel Museu de Badalona i el Servei d'Arqueologia. En aquest sentit, es va realitzar una excavació prèvia a la fase de col·locació de la reproducció del mosaic de l'*impluvium* de la casa romana, en la qual es va localitzar la preparació del paviment musivari, i les restes d'una claveguera que travessava l'atri des de l'*impluvium* fins a desguassar en la claveguera del *cardo*. La campanya de restauració va consistir en

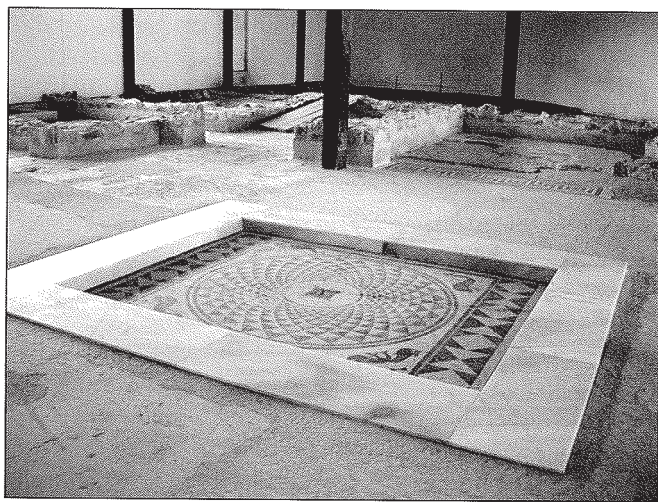

Fig 3. Atri amb la reproducció del mosaic de l'*impluvium*. Museu de Badalona. Fotografia: A. Cartagena.

la restitució dels llindars de les portes d'entrada a diverses habitacions, la col·locació del marbre de l'*impluvium* i la reintegració dels paviments d'*opus signinum*. També es va procedir a la restitució i reproducció de tres mosaics: el de l'*impluvium*, el del pas entre l'atri i el *tablinum* i el del pas entre el *triclinium* i el *cubiculum* (fig. 3).

Finalment, en les obres d'instal·lació del nou clavegueram, es documentà en el propi carrer de Lladó, davant dels números 45-53, part d'una bassa o estany de forma allargada, folrat amb *opus signinum*, amb un acabat de mitja canya entre la paret i el sòl, i amb desguàs i sobreexidor. Aquests tipus d'estanys plens d'aigua solien estar en els peristils de les cases i servien per refrescar i embellir el jardí.

6. Carrer de Lladó, 55-67. Casa romana 2. Anys 1998-99

Aquesta intervenció arqueològica fou realitzada en funció d'una sol·licitud de llicència d'obres, i portada a terme en dues fases, una primera en la qual el Departament d'Arqueologia del Museu realitzà diverses cales de prospecció i una segona, en col·laboració amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat a través de l'empresa Codex i l'empresa Conbasa, S. A. L'excavació arqueològica va donar com a resultat l'aparició d'un tram del *cardo maximus*, al qual obren dues cases. El *cardo* fa 7,5 m d'amplada, amb una zona porticada a l'est, i amb un espai de circulació entorn dels 5 m, que seguiria aproximadament el traçat dels actuals carrer de l'Oli, carreró de Barberà i cantó est del carrer del Temple (dos trams d'aquest carrer es van localitzar al carrer de l'Oli i al subsòl de la plaça de Font i Cussó, aquest darrer, visitable). D'aquest carrer se n'han localitzat restes de pavimentació original, la claveguera i una canalització de ceràmica per transportar aigua neta, i també una segona claveguera, posterior a aquests elements

citats. A banda i banda d'aquest carrer romà s'obren dues *domus* o cases que pertanyen a dues *insulae*: les restes situades al cantó oest del carrer formarien part de la casa romana 1, mencionada en l'apartat anterior.

A la banda est del carrer s'ha documentat la que anomenem casa romana 2, de tipologia similar a la casa 1, és a dir, és una *domus* centrada al voltant d'un atri, amb diversos àmbits que hi obren pel nord i oest, mentre que els situats al sud queden en una cota més baixa i possiblement obririen a un jardí o peristil. El sector a l'est de l'atri queda fora de la zona excavada. Tant l'atri com la resta d'habitacions conserven els paviments en perfecte estat, però no totes les parets, ja que es van desmuntar quasi totalment per aprofitar les pedres per a la construcció de les cases modernes. En alguns casos es con-

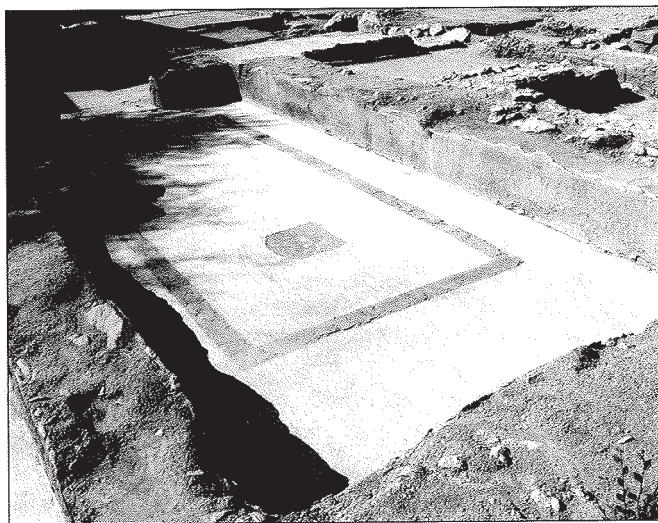

Fig 4. Mosaic del *tablinum* Museu de Badalona. Fotografia: P. Padrós.

serven també els llindars de pedra de les portes amb el forat per encaixar-hi la polleguera. Els paviments d'aquestes habitacions són de diversos tipus: la majoria són d'*opus signinum*, tot i que s'han documentat dues habitacions pavimentades amb *opus tessellatum*. Un dels àmbits, situat al sud de l'atri, interpretat com un *triclinium*, és de grans dimensions, ja que fa més de 63 m², i té el paviment d'*opus signinum* decorat amb tesselles de marbre blanques i negres formant petites creus, excepte en el cantó oest, on el paviment no està decorat, segurament perquè era el lloc on se situarien els *triclinia*.

Les dues habitacions situades al nord de l'atri, que s'han interpretat com a *tablinum* i *triclinium* respectivament, obrien a l'atri esmentat i a més, estaven connectades entre si (fig. 4). La situada més a l'oest presenta un mosaic de tesselles blanques, amb una sanefa negra que, a manera de rectangle, envolta l'habitació. En la part central hi hauria hagut un motiu decoratiu, possiblement un «emblema» que va ser arrencat ja en època romana. En el llindar entre l'atri i aquesta habitació hi ha un mosaic amb una decoració vegetal que representa fulles d'heura i que està emmarcat per dues pedres on s'encaixarien les pollegueres de les portes d'aquesta habitació.

Des d'aquesta habitació, i a través d'un pas també pavimentat amb un mosaic que presenta un motiu decoratiu geomètric en blanc i negre, s'accedeix a una altra habitació que també està pavimentada amb un mosaic de tesselles blanques. Envoltant l'habitació, hi ha una sanefa de tesselles negres formant un dibuix que determina la funcionalitat d'aquest àmbit, que hauria estat un triclini. Igual que en la primera habitació, hi hauria hagut un motiu decoratiu en la part central, un «emblema», que també degué ser arrencat en època romana. El llindar entre aquesta habitació i l'atri, presenta un mosaic també en blanc i negre, amb diversos motius de tipus geomètric.

A la banda nord de la casa, entre les habitacions dels mosaics i el carrer, es va documentar una zona que en una primera fase hauria estat ocupada en part per una piscina o bassa, i que posteriorment es va reconvertir en un espai de tipus industrial format per diversos dipòsits per contenir vi, connectats entre si i amb desguassos cap al col·lector del carrer. Altres restes força malmeses testimonien l'ús d'aquests espais per a la producció de vi.

La importància de la troballa d'aquesta casa romana va fer que el Museu de Badalona plantegés la necessitat de conservar-la visible, ja que són escassos els exemples d'arquitectura domèstica que es poden visitar musealitzats al nostre país. En aquest sentit, la planta baixa ha quedat lliure i adscrita al Museu, per tal que pugui ser visitable.

7. Plaça de la Constitució, 10-11. Anys 1998-99

Aquesta intervenció arqueològica fou realitzada en funció d'una sol·licitud de llicència d'obres i portada a terme pel Departament d'Arqueologia del Museu de Badalona. S'hi va documentar un tram de 6,60 m d'una claveguera pertanyent a un dels *cardines minores* de la ciutat, de la qual se n'havia trobat ja un tram en una intervenció realitzada a la plaça de la Constitució el 1983. També es va poder documentar part del paviment d'aquest *cardo*, molt malmès.

A l'est del *cardo* es localitzà una estructura de grans dimensions. Es tracta d'una fonamentació feta en *opus caementicium* que tenia 7 m de llargada per 6 m d'amplada, una fondària d'1,50 m, i estava totalment encaixada en la terra verge. De la part de l'estructura que aniria vista tan sols s'ha conservat un paviment d'*opus signinum* de 5,40 m de llargada per 2,75 m d'amplada que ocupa la part central de la fonamenta-

ció. Sobre d'aquest paviment queden restes de *crustae*, és a dir, peces de marbre disposades de forma irregular per encaixar-hi les lloses de marbre d'un nou paviment. Al seu voltant, i uns 0,30 m més baix, es conserven les empremtes dels blocs de pedra que formarien els murs.

La grandiositat d'aquesta fonamentació –42 m² en planta amb una fondària d'1,50 m– indica que, forçosament, hauria sustentat una construcció potent i de grans dimensions. Desconexim quina funcionalitat devia tenir aquesta edificació, però creiem que s'ha de relacionar amb algun tipus de monument públic, que estaria situat molt proper al fòrum de la ciutat i que potser tindria relació amb l'àrea del teatre. Quant a la seva cronologia, tot i que no s'han trobat materials prou sig-

Fig 5. Claveguera romana visible des del pàrquing de l'edifici d'habitatges. Museu de Badalona. Fotografia: A. Cartagena.

nificatius en els seus nivells, que permetin donar una datació segura, el tipus de paviment amb plaques de marbre irregularment disposades és una característica constructiva típica de l'època de l'emperador August, i per tant es podria proposar una datació per a la construcció d'aquesta fonamentació de finals del segle I a.C. o inicis del segle I d.C.

Entre aquesta estructura i la claveguera del *cardo minor* va aparèixer un gran bloc d'*opus caementicium* caigut, procedent sens dubte del mur de tancament de l'edifici que estaria situat a l'oest del carrer, edifici que una intervenció arqueològica posterior va permetre identificar com el teatre de la ciutat.

Davant la monumentalitat de les restes conservades –construcció pública i claveguera–, es decidí deixar-les visibles en la planta pàrquing de la nova edificació (fig. 5).

8. Carrer de Sant Josep i de Rosés. Any 1999

Aquesta intervenció arqueològica fou realitzada en funció d'una sol·licitud de llicència d'obres i portada a terme pel Departament d'Arqueologia del Museu de Badalona. S'hi van documentar diverses estructures, entre elles, les restes d'un *cardo minor* o carrer en direcció muntanya/mar, situat a l'est del solar, que conservava part del paviment molt malmès, el col·lector i el mur de la façana oest. Aquest *cardo* coincideix amb un dels carrers proposats en la hipòtesi de distribució urbanística de la ciutat, concretament amb el *cardo* situat a l'extrem est. També es van documentar dues sitges de quasi 3 m de fondària cadascuna, utilitzades com a abocadors en dos moments diferents, segons els materials que s'hi van localitzar. Una d'elles s'amortitzà en la primera meitat del segle I a.C., i l'altra ja en època imperial, concretament a finals del segle I d.C.

En el sector nord-oest del solar varen aparèixer diverses estructures romanes, molt malmeses pels fonaments dels habitatges moderns. Es van poder identificar diversos murs, un paviment d'*opus signinum* i part d'una claveguera, possiblement domèstica.

9. Carrer de Sant Felip i de Rosés s/n. Any 2000

Aquesta intervenció arqueològica fou realitzada a petició d'un promotor per tal de poder elaborar un projecte de construcció d'habitatges. S'hi realitzaren tres cales i tan sols en una d'elles s'hi varen documentar nivells romans i una claveguera domèstica, en direcció nord-oest/sud-est (muntanya/mar), amb una datació posterior al segle I d.C.

10. Plaça de l'Assemblea de Catalunya (antic Viver Municipal). Any 2000

Aquesta intervenció arqueològica fou portada a terme per l'empresa Codex, i realitzada a sol·licitud de l'Ajuntament de Badalona per tal de poder elaborar el projecte de construcció d'un nou edifici municipal. El solar ocupa una superfície de 2.850 m² i els treballs van consistir en la realització de diverses rases de sondeig, que van donar com a resultat l'aparició de nivells i estructures romanes en el sector nord del solar, datades en els segles I i II d.C., que ocupaven un espai de 300 m².

La següent fase d'intervenció arqueològica consistirà en l'excavació en extensió d'aquest espai, que està previst que s'incorpori als espais visitables de la ciutat romana.

11. Carrer de les Eres, 13-15. Anys 2000 i 2001

Aquesta intervenció arqueològica fou realitzada a sol·licitud d'un promotor per poder elaborar un projecte de construcció

d'habitatges unifamiliars, i portada a terme en dues fases, la primera a càrrec del Departament d'Arqueologia del Museu i la segona, amb la col·laboració del Servei d'Arqueologia a través de l'empresa Actium. En aquest sector de la ciutat es partia d'un estudi previ, realitzat sobre el plànol cadastral escala 1:500 del casc antic, que permetia observar una traça semicircular pertanyent a un mur, que no encaixava amb l'orientació de la trama urbana actual, i que era una fossilització d'una estructura anterior, sens dubte d'època romana. I un edifici romà d'aquestes característiques no podia ser altra cosa que un teatre.

La intervenció arqueològica permeté constatar que el mur semicircular esmentat continuava per sota la cota actualment existent en els habitatges, i que la seva banquetta de fonamentació estava coberta per un nivell sens dubte d'època romana. Adossant-s'hi, es localitzaren cinc murs radials en dos trams, és a dir, cinc adossats a la paret semicircular, i cinc més separats dels primers per un passadís d'uns 2,40 m. A més, l'anàlisi detallada del mur semicircular constatà que estava fet de pedra fins a una alçada entorn dels 3,5 m per sobre la cota actual i a partir d'aquesta cota, era de tapial. En el punt on acabava el mur de pedra i començava el tapial, es conservava un paviment d'*opus signinum*. És a dir, ens trobàvem davant d'un mur romà conservat en més de 3,5 m d'alçada, que no era el mur de tancament de la *cavea*, sinó un dels murs intermitjos de fonamentació i suport de la mateixa *cavea*.

Les diverses restes romanes documentades van confirmar la hipòtesi de l'existència d'un teatre romà, que faria entorn dels 44 m de diàmetre, amb 22 grades i amb una capacitat que oscil·laria al voltant dels 1.700 espectadors. El teatre tallava estructures urbanes anteriors i per tant no era del moment fundacional de la ciutat, tot i que l'estructura teatral

manté la mateixa orientació que la trama urbana de la ciutat, la qual cosa demostraria una voluntat d'integració dins l'espai urbà preexistent, amb una actuació urbanística important, que va implicar l'ocupació d'uns espais ja edificats –probablement habitatges privats–, operació que sens dubte va estar propiciada pel govern municipal, però potser finançada per particulars.

Quant a la seva cronologia, de moment tan sols es pot plantejar en funció del desenvolupament urbanístic i històric de la ciutat, i aleshores hem de pensar en dues possibles datacions: en època d'August, quan la ciutat viu la màxima esplendor o a finals del segle I i inicis del segle II, època en què es detecten importants canvis urbanístics a la ciutat. Tot i que ens inclinem per la segona opció, l'adscripció cronològica del teatre tan sols es podrà conèixer a mesura que s'hi realitzin noves intervencions arqueològiques.

12. Plaça de Pau Casals (antiga escola Jungfrau). Any 2001

Amb motiu del projecte d'ampliació de l'edifici de l'actual Hospital Municipal, que consistia en la construcció d'un edifici amb dues plantes subterrànies al jardí de l'antiga escola Jungfrau, la gerència de l'Hospital va demanar al Museu de Badalona la realització d'una excavació arqueològica per tal de comprovar la viabilitat del projecte.

Els treballs els va portar a terme l'empresa Codex-Arqueologia i Patrimoni i varen consistir en l'obertura de 6 rases per tal d'avaluar la concentració d'estructures i comprovar a quina cota apareixien els nivells romans. Un cop obtingudes aquestes dades, es va procedir a realitzar 3 sondeigs per tal de documentar la importància de les restes i obtenir una estratigrafia fiable del jaciment.

En totes les zones prospectades van aparèixer nivells i estructures romanes, algunes d'elles relacionades amb habitatges, amb unes cronologies inicials difícils de precisar, però amb uns nivells d'abandonament que es poden situar dins la primera meitat del segle II d.C. També, en la part baixa del jardí, es van localitzar diverses pavimentacions superposades, que tal vegada es podrien relacionar amb un carrer.

INTERVENCIONS AL TERRITORI:

13. Montigalà-Batlòria. Any 1990

Van ser prospeccions realitzades a causa de les obres d'infraestructura olímpiques, portades a terme conjuntament per la Universitat de Barcelona i el Museu de Badalona. S'hi van localitzar materials ceràmics en superfície, que testimonien la possible existència de diverses vil·les romanes, algunes d'elles ja conegudes de fa temps. D'altra banda, varen poder documentar restes d'estructures que també reflecteixen un hàbitat de tipus rural d'època romana. La cronologia d'aquestes troballes es pot situar entre el segle I a.C. i el segle II d.C.

14. Can Ruti-Serra de Marina. Any 1992

En el marc del projecte d'investigació «La ciutat romana de *Baetulo* i el seu territori», la Universitat de Barcelona i el Museu de Badalona van realitzar prospeccions arqueològiques a la zona de la serra de Marina propera a l'Hospital Germans Trias i Pujol, també conegut com a can Ruti. S'hi va detectar l'existència d'una important xarxa viària antiga, morfològicament relacionada amb sistemes fòssils de parcel·lari, així com la presència d'ocupació humana des d'època pre-romana.

15. Carrer de Baldomer Solà, s/n (can Peixau). Any 1996

Va ser una intervenció arqueològica realitzada en funció d'una sol·licitud de llicència d'obres i portada a terme pel Departament d'Arqueologia del Museu. L'excavació de la zona coneguda amb el nom de can Peixau, està situada en el barri de Llefia, un quilòmetre al sud-oest de la ciutat romana de *Baetulo*, i al peu de l'anomenat camí de Llefia, documentat d'antic com el camí que des de Badalona anava a buscar el pas pel riu Besòs per arribar a Barcelona. A mitjan anys cinquanta es van localitzar en aquesta zona les restes d'una vil·la i d'un monument funerari. En l'excavació de l'any 1996 es varen individualitzar dues zones absolutament diferents. Una d'elles, per les seves estructures i el material que va aportar, corresponia a un centre productor d'àmfores. L'altra documentava l'existència d'una zona de necròpolis.

Centre productor d'àmfores

Tot i que en la zona que es va identificar com un taller d'àmfores, no es varen trobar restes de cap forn, sí que es va comprovar l'existència d'altres elements que, sens dubte, s'hi poden associar. Ens referim a l'aparició de gran quantitat de peces cremades, mal cuites o passades de foc, argiles a mig coure, material refractari del forn, i abundantíssima escòria de ceràmica vitrificada per un excés de cocció. D'altra banda, i potser el més espectacular, va ser la troballa d'uns nivells molt potents identificats com a abocadors, amb centenars d'àmfores trencades (en total més de 1.000 àmfores). La hipòtesi que es tracta d'un centre productor d'àmfores queda reforçada per la troballa de dos pous d'aigua, necessaris per portar a terme una activitat d'aquest tipus, i també per la situació d'aquest complex en una zona coneguda per la riquesa de les seves argiles, al peu de la Via Augusta, a tocar la platja, i molt propera al riu Besòs. A més, en les excavacions portades a terme als anys trenta per J. Font i

Cussó, es va documentar la troballa d'un forn de terrissa en aquest mateix sector, i en les excavacions dels anys cinquanta, J.M. Cuyàs parlava també de l'existència d'un possible forn.

Respecte al material amforal, no es trobava solament en els potents abocadors esmentats, sinó que es varen trobar també una gran quantitat d'àmfores disposades en llargues fileres i posades cap per avall, una al costat de l'altra, seguint un traçat irregular (fig. 6). Aquestes àmfores alineades es poden interpretar com la utilització de les mateixes àmfores del taller per fer murs de tancament o de limitació d'algun espai. De tota manera, és important assenyalar que, tant en el cas de les àmfores dels abocadors, com en el cas de les àmfores disposades en fileres, el tipus amforal és sempre el mateix: la forma Pascual 1, que era, sens dubte, el tipus fabricat en aquest taller. Per tant, la cronologia s'ha de fixar a partir de l'últim quart del segle I a.C.

Fig 6. Detall d'una de les fileres d'àmfores. Museu de Badalona. Fotografia: P. Padrós

És important assenyalar, doncs, que per primera vegada s'ha pogut documentar estratigràficament un centre productor d'àmfores en el territori de *Baetulo*, fet d'especial rellevància, atesa la gran importància de la producció i el comerç del vi en aquest ciutat.

La necròpolis

Antigues excavacions havien posat al descobert diverses restes que indicaven la presència en aquesta zona d'una necròpolis i també de monuments de tipus funerari, tots ells relacionats amb la Via Augusta que sens dubte passava per aquesta zona.

La intervenció que vàrem realitzar confirmà l'existència d'un monument funerari altimperial, tipus columbari i d'una necròpolis tardoromana. En el primer cas, es localitzà una construcció semicircular, amb un diàmetre interior de 9 m, de la qual tan sols es conservava la fonamentació. En la part central de l'interior, aparegué una zona de cremació d'ofrenes, amb gran quantitat d'objectes, com llànties, ungüentaris, petits bols, molts d'ells amb senyals de cremació, que sens dubte formaven part de les ofrenes realitzades en memòria dels difunts. Es va poder datar la utilització d'aquest espai a finals del segle I d.C., concretament en època flàvia, en base a partir de l'estudi del material de les ofrenes.

Quant a la necròpolis d'època romana tardana, de la qual es van localitzar dos dels murs que tancarien el seu recinte, presentava una gran diversitat en els tipus d'enterrament utilitzats. S'hi van documentar enterraments en caixa de fusta, en fossa feta directament a la terra verge, en caixa rectangular de *tegulae* o en *tegulae* a doble vessant (fig.7). Els enterraments no tenien tots la mateixa orientació, sinó que seguien les alineacions dels murs del recinte.

Pel que fa al període d'utilització d'aquesta necròpolis d'inhumació, s'ha de tenir en compte que el canvi del ritus d'incineració al d'inhumació es generalitzà en el segle III d.C. Aquesta és, per tant, la data a partir de la qual podria haver estat en funcionament aquest cementiri, tot i que es va utilitzar fins a època tardana, com ho testimonien dos enterraments en àmfora, que tenen unes cronologies de segle IV-V, una, i del segle V-VI, l'altra.

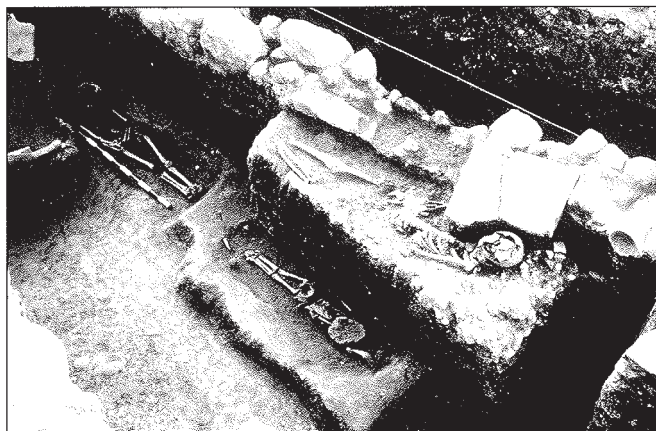

Fig 7. Detall de tres enterraments romans. Museu de Badalona. Fotografia: P. Padrós.

16. Carrer de Font i Escolà (antiga fàbrica Lory). Any 2001

Aquesta intervenció arqueològica fou realitzada en funció d'una sol·licitud de llicència d'obres i portada a terme pel Departament d'Arqueologia del Museu. Es tractava dels terrenys de l'antiga fàbrica Lory, situats entre els carrers d'Osca, Miquel Servet, Saragossa i Font i Escolà, en una zona pro-

pera al jaciment de can Peixau, en el qual, com hem dit en l'apartat anterior, estan documentades restes d'una vil·la, un centre productor d'àmfores i una zona d'enterraments, amb restes de monuments funeraris altoimperials i una necròpolis d'època romana tardana.

La intervenció arqueològica ha permès localitzar, en la meitat sud del solar, en la zona més propera al carrer de Font i Escolà, les restes d'una via romana de més de cinc metres d'amplada, de la qual s'han documentat diverses pavimentacions, amb algunes refaccions i amb les corresponents capes de preparació. S'han pogut documentar dos trams de la via, en els dos extrems del solar, a tocar els carrers de Miquel Servet i Saragossa, extrems que s'han d'edificar. No es va treballar en la part central ja que l'espai queda com una plaça pública i no s'ha de rebaixar. Els dos trams coneguts fan 17,80 m i 25,30 m de llargada respectivament i el tram que quedarà protegit sense excavar en la part central, fa 53,70 m, cosa que dóna una llargada total de 96,80, és a dir, pràcticament 100 m de via romana.

La seqüència estratigràfica permeté documentar diverses fases de preparació, pavimentacions i refaccions. Algunes varen proporcionar abundantíssim material ceràmic, bàsicament amforal de la forma Pascual 1, amb restes de peces mal cuites, escòria, etc. Possiblement, la proximitat del centre productor d'àmfores de can Peixau, expliqui la nombrosa presència d'aquest tipus de material, que es degué utilitzar en les refaccions i preparacions de les diverses capes de pavimentació de la via. A l'espera d'analitzar exhaustivament el material, hauriem de situar les diverses pavimentacions documentades de la via a partir del 40-30, moment en què s'inicien les produccions de Pascual 1. L'absència d'altres produccions amforals ens dóna una datació d'època d'August,

que evidentment s'haurà de confirmar amb l'estudi de tot el conjunt de materials.

Desconeixem la funció d'aquesta via, i quins serien els seus punts de partida. No obstant això, sabem que per aquesta zona passava l'antic camí de Llefià, que comunicava Badalona amb Barcelona, travessant el riu Besòs pel punt més favorable, i que al llarg d'aquest camí és on s'han documentat la major part dels jaciments del territori de *Baetulo* (vil·les, assentaments rurals, necròpolis, etc.). Aquest fet ha permès suposar que l'anomenat «antic camí de Llefià» sigui la pervivència de la Via Augusta, que comunicaria *Baetulo* amb *Barcino*.

Per tant, no podem deixar de plantejar-nos la hipòtesi que ens trobem davant d'un tram de la Via Augusta, que uniria les ciutats de *Baetulo* (Badalona) i *Barcino* (Barcelona).

CONCLUSIONS

Les intervencions arqueològiques realitzades en el període 1990-2002 a la ciutat romana de *Baetulo* i al seu territori, analitzades tant individualment com a nivell de conjunt, han aportat algunes novetats importants i en altres casos han permès ampliar, concretar o rectificar diferents aspectes del que ja es coneixia sobre l'evolució històrica i urbanística de la ciutat.

Baetulo: la ciutat

Pel que fa a la ciutat, comentarem breument les novetats que fan referència al seu desenvolupament històric i urbanístic, i més concretament, a la xarxa viària, l'arquitectura domèstica i la construcció pública.

Quant a la xarxa viària, s'han documentat nous trams de diversos carrers. Del *cardo* màxim, conegut per anteriors intervencions en cinc punts de la ciutat, s'han excavat dos nous trams, un d'ells porticat –carrer de Lladó, 55-67– i l'altre –plaça de Font i Cussó– amb un gran col·lector de fort pendent, possiblement destinat a recollir les aigües no tan sols del carrer sinó també del fòrum que estaria situat a l'oest del seu traçat, i amb dues esteles funeràries amb inscripció ibèrica reutilitzades com a coberta. Del *cardo minor*, situat a l'extrem est de la ciutat, se n'ha localitzat un petit tram del col·lector i part del mur de façana i paviment –carrer de Sant Josep de Rosés. Finalment, s'ha localitzat part del col·lector d'un *cardo minor* –plaça de la Constitució, 10/11– ja localitzat anys anteriors.

Pel que fa a l'arquitectura privada, la localització d'una nova i important *domus* –carrer de Lladó, 55-67– ha permès confirmar l'existència d'una zona residencial, ubicada a la part alta de la ciutat, en la qual les grans *domus* comparteixen espai amb una activitat industrial de producció de vi, relacionada sens dubte amb els propietaris d'aquestes cases. També s'ha pogut documentar l'existència d'habitatges més modestos en l'extrem nord-est de la ciutat –carrer de Sant Josep de Rosés–, i d'altres en el sector proper al fòrum –plaça de Font i Cussó–, que han estat utilitzats i transformats fins en època tardana.

Però les novetats més importants fan referència a l'edifici pública. Ens referim concretament a la localització del teatre de la ciutat –carrer de les Eres, 13-15–, el segon teatre romà que es localitza a Catalunya. És important assenyalar que no és un edifici del moment inicial de la ciutat –fet, d'altra banda, absolutament lògic si tenim en compte que els edificis teatrals es generalitzen a partir d'August–, però que s'inscriu dins de la trama urbana fundacional, ocupant uns espais

prèviament construïts. Sens dubte en aquest procés hi hagué intervenció del poder municipal, però possiblement puguem pensar en una actuació d'evergetisme, o sigui que un particular en pagués les obres o una part, fet perfectament lògic en una actuació urbanística d'aquestes característiques. D'altra banda, la localització d'una construcció de tipus públic –plaça de la Constitució, 10-11– davant del mur de tancament del teatre planteja la possibilitat de l'existència d'un espai tipus plaça relacionat amb l'edifici, formant un conjunt que possiblement ocuparia dues *insulae* de la ciutat, just al costat del fòrum.

Cronològicament, aquestes actuacions urbanístiques es poden situar en els períodes que han marcat l'evolució de la ciutat: la primera meitat del segle I a.C., amb diversos nivells de regularització i preparació del terreny per portar-hi a terme una activitat constructiva; l'època d'August, el període de màxima esplendor de *Baetulo*, reflectit en la construcció de la *domus* del carrer de Lladó, i de diversos habitatges de la plaça de Font i Cussó; l'època flàvia, amb abandonaments d'habitatges i d'algun col·lector; la primera meitat del segle II d.C., moment de grans transformacions a la ciutat encara difícils de precisar, però que es van perfilant amb més claredat; i finalment, l'època tardoromana, de la qual es detecten nivells d'ocupació datables en els segles IV a VI, cada vegada amb més freqüència. Aquesta ocupació tardana reutilitza antics habitatges i ocupa via pública. A més, també s'han localitzat dos enterraments tardans, un en àmfora i un altre en *cupa* aprofitant unes estructures anteriors.

Baetulo: el territori

Les conclusions que es poden desprendre de les intervencions realitzades en el *territorium* de *Baetulo*, han permès millorar

substancialment el coneixement de determinats aspectes que fan referència als centres productors i a les zones de necròpolis.

Prop d'on situem hipotèticament el pas de la Via Augusta que unia *Baetulo* i *Barcino*, l'actual Barcelona, s'ha localitzat un tram de més de 90 m de llargada i d'amplada d'un camí, que potser podríem relacionar amb l'esmentada via. Just al costat, es va trobar un centre productor d'àmfores, amb gran quantitat de material amforal que reomplia diversos abocadors. Aquest taller hauria fabricat exclusivament àmfores de la forma Pascual 1. Aquesta troballa identifica i documenta estratigràficament, per primera vegada, un taller d'àmfores en el territori de *Baetulo*, i aquest fet és d'una gran importància per avançar en el coneixement de tot allò que fa referència a la producció i comerç del vi en aquest ciutat.

D'altra banda, i sens dubte relacionat amb la proximitat de la Via Augusta, es localitzà un edifici funerari d'incineració, d'època altoimperial, possiblement un columbari, i un recinte ocupat per una necròpolis d'inhumació, d'època tardoantiga, amb diversitat d'enterraments i que estigué en ús almenys fins al segle VI.

Baetulo. Espais visitables

Finalment, volem fer esment del patrimoni arqueològic que en aquest període s'ha incorporat als espais que es poden veure de la ciutat romana de *Baetulo*: són més de 3.000 m² de nou jaciment visitable: 2.225 m² del subsòl de la plaça de Font i Cussó, 580 m² de la casa romana 2 del carrer de Lladó, 120 m² de la plaça de la Constitució, i en el moment de redactar aquest article s'està treballant en el tema del teatre romà, concretament en un solar de 250 m². D'altra banda, una de les prioritats immediates que té el Museu de Badalona és la con-

nexió del subsòl de la plaça de Font i Cussó amb les termes, per tal d'aconseguir un únic espai visitable de més de 3.000 m² d'extensió.

Amb les incorporacions al patrimoni arqueològic realitzades aquests darreres anys, Badalona pot oferir actualment un circuit de visita en el qual es poden veure diversos aspectes de la vida a *Baetulo*:

- Part de la trama viària concretament el *cardo maximus*, el *decumanus maximus* i diversos trams de *cardines minores*.
- Diversos exemples d'arquitectura domèstica: dues *domus* pràcticament senceres, la piscina del peristil d'una tercera i diversos habitatges modestos.
- Edifici pública: les termes, un edifici de *tabernae*, restes d'una construcció de tipus honorífic, part del *podium* del temple i el teatre de la ciutat.
- Infraestructures, concretament un tram de 40 m d'un con-
ducte d'aigües en perfecte estat de conservació.

En aquests moments, la ciutat de Badalona compta amb un total de més de 4.000 m² de restes romanes a disposició dels visitants i més de 2.000 m² de reserva. Es tracta de salvar i posar a l'abast del ciutadà, el seu patrimoni, les seves arrels, la seva història.

NOTA

Les intervencions arqueològiques del període 1990-2002 han estat dirigides i gestionades pel departament d'Arqueologia del Museu de Badalona, integrat per Montserrat Comas i Pepita Padrós, arqueòlogues; Antoni Fonollà, dibuixant i Juan Castro, encarregat.

S'ha comptat amb la col·laboració de nombrosos arqueòlegs que han dirigit diverses intervencions: Pere Lluís Artigues, Marc Bosch, Núria Carreras, Toni Fernández, Conxita Ferrer, Esther Gurri, Marc Jiménez, Carme Llobet, Marisol Madrid, Vanessa Muñoz, Josep M. Palet, Carme Puerta, Núria Ribas i Montserrat Rodríguez. En els treballs de dibuix i planimetria també han intervingut Josep Gurri i Júlia Miquel, i la topografia ha estat realitzada amb l'ajut de Lluís Sant i Pilar Camps del Servei d'Arqueologia de la Generalitat.

BIBLIOGRAFIA

Principals treballs sobre els jaciments de Badalona, publicats en el període 1990-2002:

BUXEDA, J.; COMAS, M.; GURT, J.M. (2000) «Roman amphorae production in *Baetulo* (Badalona, Catalonia): the Pascual 1 evidence», a *5th European Meeting on Ancient Ceramics*. Athens.

CARRERAS, N.; GURRI, E. (1992). «Excavacions arqueològiques al solar de l'Hospital Municipal: noves dades sobre el sector SO de la ciutat romana de *Baetulo*», a *Carrer dels Arbres*, 3. Pàgs. 51-60.

CARRERAS, N.; GURRI, E.; PALET, J.M. (1992) «Prospeccions arqueològiques a l'àrea afectada pel segon cinturó en els municipis de Santa Coloma i Badalona», a *Puig Castellar*, 3-4. Santa Coloma de Gramenet. Pàgs. 28-35

COMAS I SOLÀ, M. (1991). «Les amphores de M.PORCIUS et leur diffusion de la Léetanie vers la Gaule». *SFECAG, Actes du Congrès de Cognac, 8-11 mai 1991*.

COMAS I SOLÀ, M. (1991). «Economia, producció i comerç a la ciutat de *Baetulo*», a *Carrer dels Arbres* 2. Pàgs. 33-40.

COMAS I SOLÀ, M. (1992). «Baetulo i las importacions d'oli en època romana», a *Carrer dels Arbres* 3. Pàgs. 33-38.

COMAS I SOLÀ, M. (1997). *Baetulo. Les marques d'àmfora*. Union Académique Internationale. Corpus International des timbres amphoriques (fascicule 2). I.E.C.

COMAS I SOLÀ, M. (1998). «La producció i el comerç del vi a Baetulo. Estat de la qüestió», a *El Vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana*. Pàgs. 219-232.

COMAS I SOLÀ, M. (1998). «Amphores léetaniennes en Gaule», a *Actes du congrès d'Istres. SFECAG*. Pàgs. 225-233.

COMAS I SOLÀ, M. (2000). «La figura humana a Batulo. Representacions en objectes quotidians», a *Carrer dels Arbres* 11. Badalona. Pàgs. 21-36.

COMAS, M.; PADRÓS, P. (1992). *Baetulo, ciutat romana*. Museu de Badalona.

COMAS, M.; LLOBET, C.; PADRÓS, P.; PUERTA, C.; RODRÍGUEZ, M. (1994). «Observations sur les sigillées du sud de la Gaule à Baetulo (Badalona, Espagne)», a *Actes du congrès de Millau. SFECAG*. Pàgs. 83-93.

COMAS, M.; LLOBET, C.; PADRÓS, P.; PUERTA, C.; RODRÍGUEZ, M. (1995). «Les importacions de ceràmiques del sud de la Gàl·lia en el segle I d.C. a Baetulo», a *Carrer dels Arbres* 6. Badalona. Pàgs. 15-28.

COMAS, M.; PADRÓS, P. (1995). «Les derniers niveaux d'occupation romaine à Baetulo (Badalona) attestés par la

presence de céramiques tardives (IVe-VIe siècles après J.-C)» a *Actes du congrès de Rouen. SFECAG*. Pàgs. 187-194.

COMAS, M.; PADRÓS, P. (1997). «Un context ceràmic del segle VI a Baetulo», a *Contextos ceràmics d'època romana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X). Arqueomediterrània* 2. Pàgs. 121-130.

COMAS SOLÀ, M.; GUITART DURAN, J.; PADRÓS MARTÍ, P. (1999). «Prehistòria i Història Antiga» a *Història de Badalona*. Pàgs. 21-52.

COMAS, M.; PADRÓS, P.; GURRI, J.; GURRI, E.; GRASSES, Q. (2000). «Las termas romanas de Baetulo (Badalona): un ejemplo de aplicación de las últimas tecnologías en imagen virtual» a *II Coloquio Internacional de Arqueología en Gijón. Termas romanas en el occidente del Imperio*. Ayuntamiento de Gijón.

COMAS, M.; PADRÓS, P.; VELAZA, J. (2001). «Dos nuevas estelas ibéricas de Badalona», a *Palaeohispanica* 1. Zaragoza. Pàgs. 291-299.

COMAS, M.; PADRÓS, P.; VELAZA, J. (en premsa). «Un plomo con doble inscripción ibérica localizado en Baetulo (Badalona)», a *Palaeohispanica* 2.

GRAU, M.; GUITART, J.; PERA, J.; JIMÉNEZ, C. (2000). «La ceràmica de vernís negre de Baetulo (Badalona, El Barcelonès)», a *Actes Taula Rodona: La ceràmica de vernís negre dels segles II i I a.C.. Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica*. Pàgs. 71-84.

GUITART I DURAN, J. (1991). «Els orígens de Badalona.

L'època pre-romana», a *Carrer dels Arbres* 2. Pàgs. 21-24.

GUIART I DURAN, J. (1994). «Un programa de fundacions urbanes a la Hispania Citerior del principi del segle I a.C.», a *La ciutat en el món romà, Actes XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica* vol. 1, Tarragona. Pàgs. 205-214.

GUIART, J.; PADRÓS, P. (1991). «La ciutat romana de Baetulo (Badalona). Història i urbanisme», a *Espais* n. 31, Barcelona. Pàgs. 50-56.

GUIART, J.; PADRÓS, P.; PUERTA, C. (1991) «La casa urbana en Baetulo», a *Actes del Congrés: La casa urbana hispanorromana*. Zaragoza. Pàgs. 35-47.

GUIART, J.; PADRÓS, P.; FONOLLÀ, A. (1994). «Aproximació a l'esquema urbanístic fundacional de la ciutat romana de Baetulo (Badalona)», a *Actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Vol. 2. Tarragona. Pàgs. 186-188.

GURRI, E.; COMAS, M. (1994). «Una àmfora itàlica amb el nom de NESTOR trobada a Badalona», a *Carrer dels Arbres* 5. Pàgs. 41-46.

GURT, J.M.; PADRÓS, P. (1993a), Significació de les monedes dins el context arqueològic. L'exemple de Baetulo a *Homenatge a Miquel Tarradell. Estudis Universitaris Catalans XXIX*, Barcelona. Pàgs. 695-715.

GURT, J.M.; PADRÓS, P. (1993b), El tresor de monedes de la casa romana del carrer Lladó a *Carrer dels Arbres*, 4, Badalona. Pàgs. 29-37.

GURT, J.M.; PADRÓS, P.; PALET, J.M.; PUJOL, J., RIERA, S.; COMAS, M. (1997). «La via Augusta entre le *municipium Baetulo* et la colònia *Barcino*», a *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. DAF 61. Pàgs. 239- 245.

IBERN, M., ANDRES, C., COMAS, M., LAMUELA, R.M. (en premsa). «The ancients romans were fully aware of the beneficial properties of wine, an integral part of their diet», a *Congrés: Natural antioxidants and anticarcinogens in food, health and disease*, Helsinki.

JIMÉNEZ, C. (1998). «La vaixella de vernís negre a Baetulo i els seus antecedents: d'estris de taula a documents d'una societat (s. III-I a.C.)», a *Carrer dels Arbres* 9. Pàgs. 21-30.

JIMÉNEZ, C. (2000). «La ceràmica de vernís negre. Testimoni dels inicis de la ciutat de Baetulo», a *Carrer dels Arbres* 11. Pàgs. 7-20.

MADRID, M. (1998). «Comercialització de la vaixella Terra Sigillata a Baetulo», a *Carrer dels Arbres* 9. Pàgs. 7-19.

PADRÓS I MARTÍ, P. (1991). «La ciutat romana de Baetulo (Badalona): història i urbanisme», a *Carrer dels Arbres* 2. Pàgs. 25-32.

PADRÓS I MARTÍ, P. (1998). «Can Peixau. Un centre productor d'àmfores al territorium de Baetulo», a *El Vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana*. Pàgs. 185-192.

PADRÓS I MARTÍ, P. (1998). «El suministro de agua y la red de colectores en la ciudad romana de Baetulo (Badalona)», a

Actas Congreso Internacional «Los orígenes de la ciudad en el noroeste hispánico», vol. I. Pàgs. 599-621.

PADRÓS I MARTÍ, P. (1999). «Excavacions arqueològiques a *Baetulo* durant l'any 1999. La plaça de la Constitució», a *revista Carrer dels Arbres 10*. Badalona. Pàgs. 7-14.

PADRÓS I MARTÍ, P. (1999). «Ciutat de Bètulo», a *Del Romà al Romànic. Història, Art i Cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Pàgs. 89-90.

PADRÓS I MARTÍ, P. (1999). «Enterraments en àmfora a Bètulo», a *Del Romà al Romànic. Història, Art i Cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Pàgs. 366.

PADRÓS, P., CHAVARRIA, A. (1999). «Món funerari del lleuant de la Mediterrània», a *Del Romà al Romànic. Història, Art i Cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Pàgs. 281-283.

PADRÓS I MARTÍ, P. (2001). «La circulació monetària a la ciutat de *Baetulo* (Badalona) durant el segle I a.c.», a *IV Curs d'Història Monetària. Moneda i vida urbana*. Gabinet Numismàtic de Catalunya -MNAC-. Pàgs. 65-88.

PADRÓS, P.; MORANTA, L. (2001). «La ciutat i la memòria. El teatre romà de *Baetulo*», a *Carrer dels Arbres 12*. Pàgs. 15-31.

PADRÓS I MARTÍ, P. (2002). «El protagonisme de la moneda ibèrica a les ciutats romanes tardorepublicanes: *Baetulo* i la seca de Baitolo. V Curs d'Història Monetària. Funció i producció de les seques indígenes. Gabinet Numismàtic de Catalunya -MNAC. Pàgs. 105-123

PADRÓS I MARTÍ, P. (2002). «El patrimoni arqueològic de *Baetulo* i el desenvolupament urbanístic de Badalona», a *Actes Jornades d'Arqueologia Urbana de Catalunya*. Sabadell.

PADRÓS I MARTÍ, P.; COMAS I SOLÀ, M. (en premsa). «*Baetulo* (Badalona, Barcelonès): la ciutat romana i el seu territori. Intervencions arqueològiques període 1990-2000» a *Tribuna d'Arqueologia 2000-2001*. Barcelona.

PADRÓS, P.; MORANTA, L. (en premsa). «Pervivència d'estructures antigues en els teixits urbans. Els teatres romans de *Baetulo* i Palma», a *Fonaments*.

PALET I MARTÍNEZ, J.M. (1997) *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època iberoromana i l'altmedieval. Segles II-I aC - X-XI dC*. Barcelona

PUERTA LÓPEZ, C. (2001). «La ceràmica comuna romana a la costa catalana (les ciutats romanes de *Baetulo* i *Iluro* i l'assentament ibèric de can Balençó)», a *Laietania 12*.

ZAMORA, D. (1992). *Les ceràmiques de vernís negre del poblat ibèric del turó d'en Boscà (Badalona). Aproximació a la interpretació històrico-arqueològica del poblat*. Barcelona.